International Scientific Conference 20 UNITECH 26

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
19-21 November 2026
GABROVO

ДЕМОГРАФСКАТА КРИЗА В БЪЛГАРИЯ – ПРИЧИНИ И СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ ПОСЛЕДИЦИ

Иванка Стоянова – Тодорова[1],

[1] Технически университет - Габрово, ул. Хаджи Димитър 4, Габрово, България,

**Иванка Стоянова - Тодорова: e-mail:vantod61@abv.bg*

THE DEMOGRAPHIC CRISIS IN BULGARIA – CAUSES AND SOCIO-ECONOMIC CONSEQUENCES

Ivanka Stoyanova-Todorova [1],

[1]Tecnical University of Gabrovo, 4 H.Dimitar, str., Gabrovo, Bulgaria
**Ivanka Stoyanova- Todorova: e-mail: vantod61@abv.bg*

Abstract
This report raises the problem of the depopulation of the country as a result of the combination of negative natural growth, population ageing, migration and highly uneven regional development. The dependencies between demographic decline and economic development, social functioning, state and regional governance are substantiated. State policies and national strategies for the demographic development of Bulgaria are presented.

Keywords: demographic crisis, depopulation, Population ageing, migration, regional development, state policies

ВЪВЕДЕНИЕ

В демографската биографията на България за последните 30 години е записано, че страната ни е с близо 2 милиона души по-малко. Демографската криза е проблем, с който се ангажират десетки правителства, проблем, за който са написани стратегии и редица мерки, които трябва да предприеме държавата. За съжаление обаче, и към днешна дата числата показват, че темпото на държавата все още не може да настигне темпото на живота.

Обезлюдяването на България не е резултат от един-единствен фактор. То е резултат от съчетанието на отрицателен естествен прираст, застаряване на населението, миграция и силно неравномерно регионално развитие. [1] Последиците вече не се измерват само в намаляващ брой жители, а в изчезващи населени места, свиваща се работна сила и все по-труден достъп до услуги в редица региони. Затова държавната политика трябва да се насочи не само към увеличаване на раждаемостта, а към създаване на условия хората да остават, да се връщат и да живеят пълноценно и извън най-големите градове. Големият въпрос е дали държавата, която вече е загубила част от населението си може да си върне хората или ще трябва да приспособи всичките си сектори към по-малкия брой население?!

ИЗЛОЖЕНИЕ

Динамика на демографската ситуация в България

По данни на Националния статически институт преди 30 години, през 1995-а година, у нас живеят около 8 384 715 души. За три десетилетия населението на България е намаляло с 1 961 508 души или спад от 23,4% спрямо 1995 г.

Print ISSN: 1313-230X, Online ISSN: 3033-1404

Така през 2025-а година в страната живеят 6 423 207 души или от всеки четирима души, които са живели в страната през 1995 г. понастоящем са останали приблизително трима. Този резултат не е следствие на еднократно събитие, а на продължителен демографски процес. Данните на Националния статистически институт показват почти постоянно намаляване на населението през периода, който разглеждаме. [2] В началото му България все още има над 8,3 милиона жители, докато през 2001 г. броят им вече пада под 8 милиона. През 2010 г. населението е около 7,5 милиона, а през 2020 г. – около 6,9 милиона. По данни на НСИ, към 7 септември 2021 година населението в страната ни е 6 519 789 души. Тенденцията обаче остава същата и след това. От 2022 до 2024 г. населението се задържа около 6,4 милиона души, а през 2025 г. е 6,42 милиона. Само за последната година България губи още 14 153 жители. [2]

Данните показват не само намаляване на населението, но и промяна в неговата структура. България става не просто по-малка като брой жители, а и по-възрастна. През 2025 г. хората на 65 и повече години са 1 557 851 души, или 24,3% от населението. Според скалата на демографска старост по Росет, населението се определя като състояние на демографска старост, когато лицата над 60 години са повече от 12 % от населението. [3] Съгласно тази скала, нашето население се намира в крайна фаза на демографска старост. Средната възраст у нас достига 45,4 години.

Една от основните причини за тази критична ситуация е отрицателният естествен прираст. През 2025 г. в страната са родени 50 241 деца, докато починалите са 99 479 души. Разликата между двата показателя е отрицателна – минус 49 238 души. Така, само чрез естественото движение на населението България губи близо 50 хиляди души за една година.

Миграцията частично успява да компенсира тази загуба. През 2025 г. нетната международна миграция е положителна – 35 085 души. Въпреки това тя не е достатъчна, за да обърне общата тенденция. В края на годината населението отново е по-малко спрямо предходната.

Това показва нещо важно за демографската криза в България – миграцията може да забави процеса, но сама по себе си не може да го реши. Дори при положителен миграционен баланс страната продължава да губи население, защото разликата между броя на родените и починалите остава много голяма.

Териториални измерения на демографската криза - социално-икономически зависимости

Особено показателно е как демографският спад се разпределя по територията на страната. Намаляването на населението не засяга всички населени места по един и същи начин. Докато големите градове продължават да концентрират значителна част от населението, в много малки населени места процесът на обезлюдяване вече достига крайна фаза. Демографската криза не се вижда само в общия брой на населението. Тя може да бъде видяна и на картата на България. Там, където преди десетилетия е имало многобройно активно население, днес понякога остават само няколко жители. А в някои населени места не остава никой.

В края на 2025 г. България има общо 5 256 населени места – 257 града и 4 999 села. От тях 192 са с нулево население. Други 1 280 населени места имат между 1 и 49 жители. Това означава, че проблемът с обезлюдяването вече не е абстрактна прогноза за бъдещето – той може да бъде видян на картата на страната.

Данните показват и силни регионални различия. [4] Въпреки, че естественият прираст през 2025 г. е отрицателен във всички области на страната, пет

области увеличават населението си – Бургас, Варна, Кърджали, Пловдив и София-град. Причината е положителният миграционен баланс, който успява да компенсира естествената загуба на население. Тези числа са отражение на реалната демографска историята на България, която в продължение на три десетилетия постепенно губи население. И зад всяко от тези числа стоят реални последствия – по-малко деца в училищата, по-малко хора в трудоспособна възраст, повече възрастни хора, недостиг на работна ръка и все по-трудно поддържане на услуги и инфраструктура в малките населени места.

Най-много напълно обезлюдени населени места има в областите Велико Търново – 63, и Габрово – 60. Следват Благоевград, Кърджали, Кюстендил и София с по 9, Смолян и Стара Загора с по 8 и Хасково със 7. Така обезлюдяването се оказва особено силно в части от Централна Северна България, Северозапада, планинските и пограничните райони. [4]

Проблемът обаче започва много преди едно населено място да достигне нула жители. Обезлюдяването е постепенен процес. Намаляването на младото население поставя под натиск училищата, обществения транспорт, търговските обекти и други услуги. А когато възможностите за образование, работа и достъп до услуги намаляват, животът в малките населени места става още по-труден.

Точно тази тенденция се вижда и в официалните документи за регионалното развитие. Проектът на Националната концепция за регионално и пространствено развитие 2026–2040 г. на Министерството на регионалното развитие и благоустройството показва мащаба на проблема и отвъд напълно обезлюдените места. Към края на 2024 г. общо 1 800 населени места, или 34,3% от всички в страната, са с до 100 жители. [5]

Един от най-сериозните проблеми пред малките населени места е достъпът до услуги. Когато жителите са малко и са разпръснати на голяма територия, поддържането на училище, медицинска помощ, обществен транспорт или административни услуги става по-скъпо и по-трудно.

Това създава своеобразен демографски кръг. Когато в едно село няма достатъчно работни места, младите хора го напускат. Така липсата на хора води до липса на услуги, а липсата на услуги води до още по-голямо изселване.

Този проблем е отчетен и в официалната Национална здравна стратегия. [6] В нея е посочено, че продължава тенденцията на обезлюдяване на населени места, предимно на селата, особено в пограничните северозападни и югоизточни райони. Документът определя това като сериозен проблем за икономическото развитие и за държавното и регионалното управление.

Следователно въпросът не е само дали в едно село живеят 20, 50 или 100 души. Въпросът е дали тези хора могат да получат необходимите услуги, без да пътуват десетки километри.

Докато малките населени места губят жители, големите градове концентрират все повече икономическа активност, образование, работни места и услуги. Това също се вижда в данните на НСИ. Към края на 2025 г. в градовете живеят 4 745 686 души, или 73,9% от населението на страната, докато в селата живеят 1 677 521 души, или 26,1%. Само шестте града с население над 100 хиляди души концентрират 35,8% от населението на България. [2]

Така се оформя един от парадоксите на демографската криза. България губи население като цяло, но едновременно с това хората се концентрират във все по-малък брой големи градски центрове. Докато едни части на страната се обезлюдяват, други привличат население, което увеличава натоварването върху жилищната среда, инфраструктурата и публичните услуги.

Именно затова обезлюдяването на селата не може да бъде решено единст-

вено с мерки за насърчаване на раждаемостта. Дори, ако броят на родените деца се увеличи, това няма автоматично да върне населението в райони, в които липсват работни места, транспорт, здравеопазване и образование.

Възрастова структура на българското население – социално-икономически зависимости

Демографската криза се измерва не само с общия брой на населението. Важен е и въпросът как изглежда това население – колко са децата, колко са хората в трудоспособна възраст и колко са възрастните.

Проблемът не се свежда само до ниската раждаемост. През 2024 г. България дори е страната с най-висок коефициент на плодовитост в Европейския съюз – 1,72 деца на жена. Това обаче все още е под нивото от 2,1 деца на жена, което от Eurostat се приема като ориентир за възпроизводство на населението при отсъствие на миграция. [7] Основният проблем е, че днес потенциалните родители са по-малко като брой, поради силно застарялото население. Ако в края на 2025 г. хората на 65 и повече години са 24,3% от населението на страната, то децата под 15 години са едва 13,9%.

Данните на Eurostat показват аналогична картина и в другите европейски страни. Към 1 януари 2025 г. средната възраст в България е една от най-високите в Европейския съюз. По този показател страната е на второ място заедно с Португалия, след Италия.

По този начин демографията вече се превръща в икономически проблем. В края на 2025 г. 3,76 милиона души са в трудоспособна възраст – 58,6% от населението. В същото време 26,5% са над трудоспособна възраст. Още по-показателен е коефициентът на демографско заместване: на всеки 100 души, които излизат от трудоспособна възраст, се падат само 75 души, които навлизат в нея. Това означава, че проблемът постепенно се пренася от демографията към икономиката. По-малкото хора в трудоспособна възраст означават по-малко потенциални работници и по-голяма тежест върху системите за пенсии, здравеопазване и социална защита. Eurostat също посочва застаряването на населението като фактор с последици за пенсионните системи, държавните приходи и предоставянето на здравни и социални услуги. [7,8]

Данните за 2025 г. показват, че миграцията може да забави процеса на намаляване на общия брой на населението, но не може сама да реши проблема. Затова демографската криза на България не е само въпрос на раждаемост. Тя е съчетание от малко на брой нови поколения, висока смъртност, застаряващо население и недостатъчно хора, които влизат в трудоспособна възраст.

Демографската ситуация в Европа

Демографският спад не е само български проблем. Населението застарява и естественият прираст е отрицателен в голяма част от Европейския съюз. България обаче е сред държавите, в които процесът е най-силен. По данни на Eurostat между 1 януари 2005 г. и 1 януари 2025 г. населението на Европейския съюз като цяло се е увеличило с около 4%. Зад общия ръст обаче стоят две различни тенденции – населението се увеличава в 19 държави, докато в осем намалява. [7,8]

България е сред най-силно засегнатите. За тези 20 години населението на страната се е свило с около 16%. По-голям относителен спад в Европейския съюз има единствено Латвия – 17%. След България се нареждат Литва със спад от 14%, Румъния с 11% и Хърватия с 10%. При нито една от изброените държави положителната миграция не успява да компенсира загубата от отрицателния естествен прираст.

В други европейски държави, в които броят на починалите също надвишава този на родените, положителната международна миграция успява да компенсира естествения спад. Германия, Гърция, Португалия и редица други

страни също имат отрицателен естествен прираст, но успяват да увеличат общия брой на населението си благодарение на положителната миграция. Това показва колко голямо значение придобива миграцията за демографското развитие на Европа. [7,8]

Тези факти са показателни за това, че България не е изправена пред уникален проблем. Особеното е неговият мащаб. За две десетилетия страната регистрира втория най-голям относителен спад на населението в Европейския съюз. А това поставя въпроса не само как България да увеличи раждаемостта, но и как да задържа младите хора, да привлича обратно българи от чужбина и да интегрира хората, които избират да живеят и работят тук.

Държавни политики, насочени към демографското развитие на Република България

Проблемът с обезлюдяването вече е част от официалните политики на държавата. Актуализираната национална стратегия за демографско развитие 2012–2030 г. поставя сред основните цели забавянето на темповете на намаляване на населението и създаването на условия за неговото дългосрочно стабилизиране. [9]

На регионално ниво Министерството на регионалното развитие и благоустройството поставя акцент върху намаляването на териториалните дисбаланси в страната. Проектът на Националната концепция за регионално и пространствено развитие 2026–2040 г. (НКРПР) предвижда постигане на по-балансирано, конкурентоспособно и устойчиво развитие на всички региони с подобрен жизнен стандарт и достъп до качествени услуги за всички граждани. Стратегическият документ е разработен от Министерството на регионалното развитие и благоустройството (МРРБ) с финансиране от Програма „Развитие на регионите“ 2021-2027 г. Той определя дългосрочната визия, цели и приоритети за развитие на територията на цялата страна и надгражда предходната концепция за периода 2013-2025 г. с нови инструменти и мерки, съобразени със съвременните предизвикателства демографски промени, регионални дисбаланси и ускорен зелен и цифров преход в ЕС. НКРПР включва четири стратегически цели: териториално сближаване, икономическо сближаване, социално сближаване и растеж и екологична устойчивост. [5]

Това показва, че държавата разпознава проблема. Предизвикателството е тези цели да се превърнат в реална промяна за хората, които все още живеят в най-малките и отдалечени населени места. Истинското предизвикателство пред държавата е не само да спира изчезването на населените места, а да направи така, че хората да имат причина да останат там, да се върнат или да изберат да живеят на това място.

Това показва важна промяна в начина, по който държавата гледа на проблема. Целта вече не е просто България отново да стане държава с растящо население. Част от политиката е страната да се приспособи към реалността на по-малобройно и по-възрастно население.

До сходен извод достига и Световната банка. В специалния си доклад Mitigating the Economic Impact of an Aging Population: Options for Bulgaria институцията разглежда демографската криза не само като въпрос на броя на населението, а като предизвикателство пред икономиката, пазара на труда, пенсионната система, здравеопазването и публичните финанси. [10] Според анализа отговорът не може да бъде една-единствена мярка. Намаляващият брой хора в трудоспособна възраст трябва да бъде компенсиран с по-висока производителност, по-голямо участие на населението на пазара на труда и инвестиции в образование и умения. Едновременно с това застаряването изисква устойчиви пенсионни системи, по-ефективно здравеопазване и развитие на услугите за дългосрочна грижа.

Отчетът за 2024 г. за изпълнение на Актуализираната национална страте-

гия за демографско развитие показва, че мерките се простират далеч отвъд финансовото подпомагане на семействата. [9] Те включват заетост, образование, грижа за децата, квалификация, здравеопазване и адаптиране към застаряването на населението.

Един от примерите е проектът „Родители в заетост“, чрез който се осигурява грижа за деца и едновременно с това работа за безработни лица като детегледачи. През 2024 г. по проекта са сключени 994 трудови договора. Държавата отчита и мерки, насочени към младите хора. Чрез програми за младежка заетост се предоставят възможности за стаж, обучение и работа на младежи до 29-годишна възраст.

Връзката между демографията и обезлюдяването се вижда особено ясно в образованието. През 2024 г. държавата поддържа 944 средищни и 270 защитени детски градини, части от детски градини и училища. За защитените образователни институции са предоставени над 14 млн. лева допълнително финансиране. Това е един от начините да бъде запазен достъпът до образование там, където малкият брой деца иначе би поставил под въпрос съществуването на училище или детска градина.

Другата посока е адаптирането към вече настъпилото застаряване. Стратегията насърчава по-дългото участие на възрастните хора на пазара на труда, обучението и квалификацията през целия живот и развитието на социални и здравни услуги, които да отговарят на нуждите на едно по-възрастно общество.

В отчета за 2023 - 2024 г. за изпълнение на Националната стратегия за активен живот на възрастните хора в България (2019 – 2030 г.) се акцентира на европейски и международни документи за посрещане на демографските предизвикателства, свързани със застаряването на населението.[11,12] Декларацията от Рим от 2022 г. набелязва следните приоритетни области за посрещане на предизвикателствата от застаряването за периода 2022- 2027 г.:

- насърчаване на активния и здравословен живот през целия живот;
- осигуряване на достъп до дългосрочни грижи и подкрепа за

полагащите грижи и семействата;

- интегриране на застаряването за развитие на общество за всички възрасти.

Ползите от интегрирането на застаряването включват разработването на публична политика с голяма степен на съответствие с потребностите на обществото, тъй като позволява по-ефективно адресиране на нуждите на всички възрастови групи.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Анализът на демографските процеси показва, че държавната политика постепенно се движи в две посоки. От една страна, тя се опитва да влияе върху причините за демографската криза – условията за създаване на семейство и отглеждане на деца, заетостта, здравето и миграцията. От друга страна, все по-голяма част от усилията са насочени към приспособяване към последствията, които вече са настъпили, а именно – по-малко деца, застаряващо население, недостиг на работна сила и населени места, в които поддържането на основни услуги става все по-трудно.

Затова въпросът пред държавата вече не е само как да увеличи броя на населението, а как да направи така, че една по-малка и по-възрастна България да остане икономически и социално жизнеспособна. В крайна сметка демографската криза не се измерва само с това колко милиона души ще живеят в България след 10, 20 или 30 години. Тя се измерва и в това колко места на картата ще останат истински живи – с хора, работа, училище, лекар и причина някой да избере да остане там.

БЛАГОДАРНОСТИ: *Публикацията е финансирана от проект: НИП2026-7*

ЛИТЕРАТУРА

[1] . Sugareva, M., M. Murgova. Kakvi sa realnite demografski problem na Bulgaria. Nepublikuvan doklad za Administraciata kam Prezidentstvoto na Republika Bulgaria. Septemvri, 2020.

[2]. https://www.nsi.bg/bg

[3].Stoyanova, I., V. Dushkov. Socialna medicina. Gabrovo, Univ. izd. "V. Aprilov", 2010.

[4]. Demografskoto I socialno-ikonomicheskoto sastoianie na raionite za planirane – aktualno polozhenie I perspektivi za razvitie. Analiz, razraboten po predlozhenie na Prezidenta na Republika Bulgaria. Ikonomicheski I socialen savet v RB. Sofia, septemvri, 2022.

[5]. Natsionalna koncepcia za regionalno i prostranstveno razvitie za porioda 2026 – 2040 g. Prieta s Reschenie № 630 na Ministerskia savet ot 19 avgust 2026 g.

[6]. Natsionalna zdravna strategia 2030 g. Obn. DV. br. 37 ot 26 april 2024 g.

[7]. Statistics explainet; https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/)-28.05.2026

[8]. Statistics explainet; https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/)-02.09.2026

[9].Aktualizirana natsionalna strategia za demografsko razvitie na naselenieto v Republika Bulgaria (2012-2030 g.). Dokumentat e priet s Protokol № 4.2 na Ministerskia savet ot 01.02.2012 g.

[10]. Mitigating the Economic Impact of an Aging Population: Options for Bulgaria, specialen doklad na Swetownata banka

[11]. Natsionalna strategia za aktiven zhivot na vazrastnite hora v Bulgaria (2019-2030 g.) Dokumentat e priet s Reschenie № 142 na Ministerskia save tot 15.03.2019 g.

[12]. Otchet za 2023 - 2024 g. za izpalnenie na Nacionalnata strategia za aktiven zhivot na vazrastnite hora v Bulgaria (2019 – i2030 g.), Ministerstvo na truda i socialnata politika, 26.08.2025.